

КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМЕРЦІЙНОГО ВІД НЕКОМЕРЦІЙНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

БІЛОУСОВ Сергій Миколайович - суддя Господарський суд Полтавської області

**УДК 346.3(477)
DOI 10.32782/LAW.UA.2020.3.26**

У статті розкрито, підходи до класифікації некомерційних неприбуткових організацій, що дало змогу запропонувати авторське бачення способу групування суб'єктів некомерційного господарювання за наступними критеріями: за критерієм мети некомерційного господарювання: суб'єкти, основною метою яких є здійснення благодійності; суб'єкти, що здійснюють інформаційне, організаційне та функціональне забезпечення діяльності суб'єктів господарювання; колективні неприбуткові суб'єкти некомерційного господарювання; фінансові некомерційні суб'єкти; суб'єкти некомерційного господарювання, що забезпечують реалізацію конституційних прав громадян; за критерієм створення товарів, робіт, послуг: суб'єкти некомерційного господарювання, що створюють товари, роботи, послуги (бюджетні установи; благодійні організації; пенсійні фонди; житлово-будівельні кооперативи; дачні кооперативи; садівничі та гаражні кооперативи; об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи). - У роботі розкрито детально суб'єкти некомерційного господарювання, що не створюють товари, роботи послуги (релігійні організації; політичні партії; творчі спілки; асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, а також громадські об'єднання. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні та прикладні висновки і рекомендації дослідження можуть бути використані

в законотворчій діяльності для удосконалення окремих норм законодавства України у сфері відновлення платоспроможності суб'єктів некомерційного господарювання, щодо регулювання процедур ведення Реєстру неплатоспроможних суб'єктів некомерційного господарювання та припинення суб'єктів некомерційного господарювання. Констатовано, що для розробки системи заходів пов'язаних із управлінням процесу реструктуризації заборгованості суб'єктів некомерційного господарювання; відновлення їх платоспроможності, у тому числі, шляхом визнання публічного дефолту та запровадження процедур часткового прощення заборгованості.

Ключові слова: дефолт, банкрутство, ліквідація, суб'єкти некомерційного господарювання, неплатоспроможність, реструктуризації суб'єктів некомерційного господарювання, критерії відмежування.

Вступ

Суб'єкти комерційного господарювання давно отримали необхідні механізми організаційно-правового забезпечення реалізації процедур з банкрутства. Натомість суб'єкти некомерційного господарювання таких механізмів не мають. Економічна сутність будь-якого підприємництва полягає в отриманні прибутку. Безумовним показником ефективності економічної діяльності є рівень прибутковості або інші вартісні фінансові показники, що встановлюються власниками економічних активів як критерії ефективності. Однак, у силу розвитку

суспільної формації і перетворення держави в потужний суспільний інститут почали з'являтися нові форми економічних відносин. Однією з таких форм є некомерційне господарювання, яку провадять економічні агенти, досягаючи різні соціально-економічні цілі, але метою якої не є отримання прибутку в чистому вигляді. Іншими словами ефективність діяльності таких суб'єктів не вимірюється у вартісному виразі прибутку як суто економічної категорії. Натомість така ефективність може проявлятися через призму показників економічного, соціального та іншого характеру, що жодним чином не означає відсутність економічної, а інколи і прямої матеріальної зацікавленості у суб'єктів, що провадять некомерційну господарську діяльність.

Матеріали та методи

Практична цінність та достовірність результатів дисертаційного дослідження досягнуті шляхом поєднання в процесі наукового пізнання загально- та спеціально-наукових методів, притаманних правовій науці, а також науці державного управління. Поєднання методів історизму та формально-логічного методів дав змогу розкрити основні засади процесу формування законодавства щодо створення та функціонування суб'єктів некомерційного господарювання. Застосовуючи формально-правовий метод, було розкрито зміст, принципи та особливості нормативно-правового забезпечення неплатоспроможності (банкрутства) окремих категорій суб'єктів некомерційного господарювання на етапі їх функціонування.

Постановка завдання

Розкрити та дослідити критерії відмежування господарської комерційної від некомерційного господарювання. Основними завданнями є окреслення критеріїв для удосконалення окремих норм законодавства України в сфері відновлення платоспроможності суб'єктів некомерційного господарювання, щодо регулювання процедур ведення Реєстру неплатоспроможних суб'єктів некомерційного господарювання та припинення суб'єктів некомерційного господарювання.

Результати

Повне та реальне уявлення про права та обов'язки окремих категорій суб'єктів некомерційного господарювання не можна розглядати без дослідження їх правового статусу.

Термін «правовий статус» у юридичній літературі розглядається як сукупність різноманітних зв'язків між трьома категоріями суб'єктів: індивідом, суспільством та державою. Особливістю цих зв'язків є їх двосторонній характер: з одного боку, вони схвалюються суспільством, а з іншого – підпадають під захист держави. Зв'язки між особами та державою, а також між особами всередині суспільства визначаються в окремій правовій формі, тобто у системі прав, свобод, інтересів та обов'язків.

Поряд з поняттям «правовий статус» у законодавстві, юридичній практиці, міжнародних актах про права людини використовують термін «правове положення», що використовуються в одному й тому ж сенсі. Саме слово «статус» у перекладі з латинської мови означає положення, стан чого-небудь або кого-небудь. Тут мова йде про статус особистості, людини, громадянина, тобто фізичної особи. Тим більше, у літературі існує думка, згідно з якою поняття «статус» та поняття «положення» слід розмежовувати, оскільки перше є частиною другого.

Сучасні українські, а також представники радянської юридичної науки не дають однозначного визначення поняттю «правовий статус». Так, російський науковець А.В. Малько визначає правовий статус як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда і колективу, а також інші соціальні зв'язки [5].

Український науковець у своїх роботах характеризує правовий статус як систему законодавчо закріплених, охоронюваних та гарантованих державою прав, свобод, інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин [4].

По-іншому трактує правовий статус дослідник, визначаючи правовий статус як багатопланову категорію взаємодії громадян-

нина та держави, а також окреслює ознаки правового статусу:

– по-перше, правовий статус – це різновид соціальних статусів (наприклад, у сім'ї, громадських об'єднаннях, конфесіях тощо),

– по-друге, правовий статус – це збірне, загальне поняття, що об'єднує правовий статус громадянина країни, іноземця, апатрида (особа без громадянства) та біпатрида (особа з подвійним громадянством),

– по-третє, правовий статус – це індивідуальні особливості, особистісні показники, реальний стан та положення особи в системі соціальних зв'язків,

– по-четверте, правовий статус носить структурний та системний характер, що проявляється в цілісності, цілеспрямованості, порядку взаємодії його компонентів тощо [1].

Узагальнюючи вищевказані визначення, правовий статус можна визначити як багатогранну, загальну, комплексу категорію науки, що складається з незмінної структури, впроваджує основи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою та державою, уточнює місце суб'єкта в системі правових відносин, а також обумовлює права, обов'язки та гарантії механізму їх реалізації.

Отримання прибутку є правом суб'єктів некомерційного господарювання. Утруднення у розумінні вказаної ознаки викликане відсутністю єдиного законодавчого визначення прибутку. Згідно з ч. 1 ст. 142 ГК України, прибуток (дохід) суб'єкта господарювання як показник фінансових результатів його господарської діяльності визначається зменшенням суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань [6, с. 459-462].

Тобто прибуток можливо отримати тільки в процесі діяльності, коли відбувається капіталізація результату перетворення та трансформації ресурсів суб'єкта господарських відносин в іншу товарну форму, подальша реалізація якої на ринку і дасть можливість отримати валовий дохід. Тобто результатом діяльності суб'єкта некомерційного господарювання може вважатися прибуток, а також обов'язково товар чи по-

слуга, яка такий прибуток здатна принести. Але при цьому подальша доля прибутку не пов'язана із його привласненням засновниками чи перерозподілом між учасниками товариства. Прибуток як економічний результат визначає в такому випадку ефективність діяльності з точки зору досягнення мети у створенні товару. Товар же є тим самим кінцевим результатом виробничого процесу суб'єкту некомерційного господарювання, який визначений як статутна мета та є місією функціонування такого суб'єкта.

З таких позицій важливо усвідомлювати наступне: господарська діяльність суб'єкта некомерційного господарювання в будь-якому випадку спрямовується на створення товару чи послуги, яка має кінцеву вартісну визначеність, а відтак прибуток є невід'ємною складовою процесу господарської діяльності. Прибуток у цьому випадку є результатом здійснення фінансового обліку результатів господарської діяльності, але в кінцевому своєму виразі не є тим об'єктом який розподіляється з метою збагачення, а спрямовується на певні конкретні статутні цілі існування суб'єкта некомерційного господарювання. Призначення прибутку полягає в забезпеченні повноцінності процесу існування суб'єкту некомерційного господарювання.

Тому в основу визначення некомерційного господарювання повинні бути поставлені ознаки:

– самостійна, систематична діяльність, що має ризиковий характер і здійснюється ініціативно з метою задоволення власних статутних цілей юридичної особи;

– зміст некомерційного господарювання полягає у створенні товару;

– у процесі здійснення некомерційного господарювання відбувається досягнення соціального та економічного результату, у тому числі отримання прибутку, який направляється на виконання статутних завдань такого суб'єкта господарювання.

Таким чином, ми приходимо до висновку, який підтверджує загальнонаукову позицію та законодавче розмежування господарської комерційної та некомерційної діяльності, яке полягає у привласненні економічного результату – прибутку. При-

чому обидва види діяльності передбачають створення певного продукту в процесі господарювання, але розподіл результатів відбувається по-різному.

Отже, виникає необхідність узагальнення та чіткої детермінації відмінних рис між аналізованими видами діяльності (табл. 1.1.).

Таким чином, на наш погляд, «суб'єкт некомерційного господарювання» доцільно визначити засобами господарсько-правової науки в рамках господарського законодавства як юридичну особу незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, що здійснює господарську діяльність з

виробництва, реалізації, придбання товарів, інші види господарської діяльності, від якої отримані прибутки не перерозподіляються між засновниками чи власниками, а спрямовуються на забезпечення основної мети, визначеної в статуті такого суб'єкта, спрямованої на досягнення суспільно-корисних цілей.

Усі наведені вище критерії є результатом тривалого історичного шляху розвитку теоретико-методологічного обґрунтування та практичного втілення інструментів та механізмів господарсько-правового забезпечення некомерційного господарювання.

Таблиця 1.1.

Критерії відмежування господарської комерційної від некомерційного господарювання

Критерій	Господарська комерційна діяльність	Господарська некомерційна діяльність
Основна мета	одержання прибутку	досягнення економічних, соціальних та інших результатів
Сфера діяльності	усі види економічної діяльності не пов'язані із задоволенням суспільних потреб, які гарантуються державою та не можуть бути незадоволеними через їх високу соціальну цінність	здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до статті 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Така діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється
Зміст діяльності	створення товару або надання послуги, що мають вартісний вираз	
Форма власності	не має обмежень щодо форми власності	
Особливості суб'єктів (комерційного/ некомерційного) господарювання	юридичні особи у формі господарських товариств та фізичні особи підприємці	виключно юридичні особи
Організаційно-правова форма	здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця	може здійснюватися в організаційних формах, які визначаються власником або відповідним органом управління чи органом місцевого самоврядування з урахуванням вимог, передбачених ГК України та іншими законами
Соціальна відповідальність	факультативна мета, головний критерій – законність діяльності	провідна місія діяльності суб'єкта некомерційного господарювання

Джерело: сформовано за [1;2;6;9]

Враховуючи наведене вище, розкриваючи сутність та ознаки некомерційного господарювання доцільно запропонувати власне бачення поняття «суб'єкт некомерційного господарювання».

Важливим аспектом для аналізу правового стану суб'єктів некомерційної діяльності є аналіз підходів до їх класифікації. Справа в тому, що класифікація, як метод пізнання, дає змогу виокремити загальні риси певних сукупностей суб'єктів, для того щоб зрозуміти загальні механізми їх функціонування. Це, у свою чергу, дає змогу розкрити ті чи інші особливості та специфічні риси, які вибиваються із загального алгоритму чи шаблону.

Критерієм класифікації суб'єктів некомерційного господарювання пропонується виділити критерій створення товарів, робіт, послуг, відповідно до якого всі суб'єкти поділяються на:

– ті, що створюють товари, роботи, послуги: бюджетні установи; благодійні організації; пенсійні фонди; житлово-будівельні кооперативи; дачні (дачно-будівельні) кооперативи; садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства); об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи;

– ті, що не створюють товари, роботи послуги: релігійні організації; політичні партії; творчі спілки; асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; громадські об'єднання; організації роботодавців та їх об'єднання; інші громадські формування.

З наведеної класифікації логічним вбачається, що суб'єкти некомерційного господарювання, які не надають послуги, не створюють товарів чи робіт мають інше важливе призначення, оскільки вони акумулюють загальну ефективність функціонування учасників таких суб'єктів некомерційного господарювання, генеруючи в такий спосіб соціальний капітал, який стає важливим джерелом для активізації діяльності тих суб'єктів, що, наприклад, входять до складу спілок, асоціацій, об'єднань тощо.

Враховуючи запропоноване нами визначення суб'єктів некомерційного господарювання, у якому одним із основних критеріїв ідентифікації таких суб'єктів виступає дохід, доцільно запропонувати також класифікацію цих суб'єктів за критерієм доходу, тобто за критерієм отримання й використання доходу. Так, пропонується виділити два типи суб'єктів некомерційного господарювання:

– суб'єкти, які отримують дохід та самостійно відновлюють своє фінансове становище (здійснюють рефінансування), до яких відносяться: бюджетні установи, які надають послуги, виконують роботи та створюють товар; пенсійні фонди; об'єднання співвласників багатоквартирного будинку; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи тощо;

– суб'єкти некомерційного господарювання, які не отримують дохід та функціонують за рахунок внесків учасників, вступних відрахувань, тобто користуються коштами учасників або іншими зовнішніми джерелами фінансування (бюджетного фінансування). До них відносяться: бюджетні установи, які фінансуються тільки за рахунок бюджетів різних рівнів; громадські об'єднання; політичні партії; творчі спілки; благодійні організації; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; житлово-будівельні, дачні, садівничі та гаражні кооперативи (товариства); професійні спілки; організації роботодавців та ін..

Критерій отримання та перерозподілу доходу демонструє одну із важливіших рис суб'єктів некомерційного господарювання, на якій необхідно акцентувати увагу більш детально – отримання синергетичного ефекту від тієї форми участі, яка передбачається самим суб'єктом для своїх членів (учасників). Синергія розкривається в акумуляції вступних чи членських внесків (частіше за все у грошовій формі), які спрямовуються на забезпечення статутних цілей діяльності такого суб'єкту некомерційного господарювання. Причому акумуляція та синергія можливі не лише в економічному сенсі використання накопиченого доходу на фінансування потреб вказаної діяльності. Мова йде також про акумуляцію й інших форм капіталів: інтелектуального, людського, со-

ціального. Для цілей даного дисертаційного дослідження отримуваний суб'єктами некомерційного господарювання додатковий ефект у вигляді потенціалу від накопичення вказаних видів капіталу виступає додатковим резервом забезпечення платоспроможності.

Висновки

Таким чином, можна прийти до висновку, що кожен суб'єкт некомерційного господарювання (неприбуткові організації) має свою специфіку створення та розвитку, проте механізм їх діяльності в нашому законодавстві потребує удосконалення згідно з вітчизняними реаліями.

Підходи до класифікації некомерційних неприбуткових організацій, що дало змогу запропонувати авторське бачення способу групування суб'єктів некомерційного господарювання за наступними критеріями: за критерієм мети некомерційного господарювання: суб'єкти, основною метою яких є здійснення благодійності; суб'єкти, що здійснюють інформаційне, організаційне та функціональне забезпечення діяльності суб'єктів господарювання; колективні неприбуткові суб'єкти некомерційного господарювання; фінансові некомерційні суб'єкти; суб'єкти некомерційного господарювання, що забезпечують реалізацію конституційних прав громадян; за критерієм створення товарів, робіт, послуг: суб'єкти некомерційного господарювання, що створюють товари, роботи, послуги (бюджетні установи; благодійні організації; пенсійні фонди; житлово-будівельні кооперативи; дачні кооперативи; садівничі та гаражні кооперативи; об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи); суб'єкти некомерційного господарювання, що не створюють товари, роботи послуги (релігійні організації; політичні партії; творчі спілки; асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; громадські об'єднання; організації роботодавців та їх об'єднання; інші громадські формування); за критерієм отримання й використання

доходу: суб'єкти, які отримують дохід та самостійно відновлюють своє фінансове становище (бюджетні установи, які надають послуги, виконують роботи та створюють товар; пенсійні фонди; об'єднання співвласників багатоквартирного будинку; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи тощо); суб'єкти некомерційного господарювання, які не отримують дохід та функціонують за рахунок внесків учасників або інших зовнішніх джерел фінансування (бюджетні установи, які фінансуються виключно за рахунок бюджетів різних рівнів; громадські об'єднання; політичні партії; творчі спілки; благодійні організації; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; житлово-будівельні, дачні, садівничі та гаражні кооперативи (товариства); професійні спілки; організації роботодавців та ін.).

Так, перш за все, урегулювання потребує норма, відповідно до якої суб'єктом банкрутства виступає суб'єкт підприємницької діяльності, а оскільки неприбуткові організації при створенні не мають мету отримання доходу, вони не є суб'єктами підприємництва, а відповідно, і суб'єктами неплатоспроможності. Тоді виникає питання, чому в законодавстві одним із засобів припинення стоїть процедура банкрутства. Ці та інші проблемні питання деяких суб'єктів некомерційного господарювання будуть розглянуті далі.

Література

1. Будяк В. О., Плосконос С. О. Рекомендації щодо поліпшення платоспроможності підприємства. URL : http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Economics/72335.doc.htm (дата звернення: 17.10.2020).
2. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 17.10.2020).
3. Задихайло Д. В. Господарське право / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін.; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. Харків : Право, 2012. 696 с. 25

4. Макарчук І. М. Платоспроможність і ліквідність аграрних підприємств. *Фінанси України*. 2005. №4. С. 120-126.

5. Малько А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2004. 514 с.

6. Попадинець Г. Правовий статус неприбуткових організацій у господарській діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. Львів, 2016. № 855. С. 458-463. 67

7. Попова Т. В. Теоретичні аспекти функціонування некомерційних організацій в сільському господарстві: досвід зарубіжних країн та українські реалії. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. Мелітополь, 2013. № 2(5). С. 219-227.

8. Постанова Вищого господарського суду України від 13.06.2007 р. у справі № 2-26/2865-2006 (2-26/10026-05). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/800815> (дата звернення: 17.10.2019).

9. Чібисова І.В. Методи оцінки і прогнозування банкрутства підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кіровоград, 2012. № 22. Ч. 2. С. 389-394.

10. Чуйко З.Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2006. № 8. С. 81-89.

Bilousov Sergii Mykolaiovych
**THE CRITERIA FOR
DISTINGUISHING ECONOMIC
COMMERCIAL FROM NON-
COMMERCIAL MANAGEMENT: LEGAL
ASPECT**

The article addresses the approaches to the classification of non-commercial non-profit organizations, which allowed to offer the author's vision of how to group the non-profit economic entities according to the following criteria: first,

according to the aim of the non-profit economic activity are distinguished the economic entities whose main purpose is charity activity; the economic entities that provide informational, organizational and functional support for the activities of economic entities; collective non-profit non-commercial entities; financial non-commercial entities; non-profit economic entities that provide for the realization of the citizens' constitutional rights; second, according to the creation of goods, works, services are distinguished the non-profit economic entities that create goods, works, services (budget institutions; charitable organizations; pension funds; residential and housing cooperatives; countryside cooperatives; horticultural and garage cooperatives; associations of residential apartments' co-owners, associations of landlords; trade unions, their associations and trade union organizations; agricultural servicing cooperatives). The paper presents a detailed study of the non-profit economic entities that do not create goods, works and services (religious organizations; political parties; creative unions; associations and other unions of legal entities, as well as public associations. The research findings entail the practical significance of the study, in particular that the theoretical and applied conclusions and recommendations of research can be used in legislative activity for enhancing the specific norms of the Ukrainian legislation as regards the restoration of solvency of the non-profit economic entities, as far as the regulation of maintenance procedures of the Register of insolvent non-profit economic entities and termination of non-profit economic entities is concerned. It was shown that in order to develop a system of measures related to the management of the debt restructuring process of non-profit economic entities; the restoration of their solvency, including by way of the default recognition made public and the implementation of procedures of the partial debt forgiveness.

Key words: default, bankruptcy, liquidation, non-profit economic entities, insolvency, restructuring of non-profit economic entities, delimitation criteria.